

**ΕΛΛΑΔΑ - ΒΑΛΚΑΝΙΑ: ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙ ΑΝΤΙ-ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ**

Ερευνητικό Πρόγραμμα στα πλαίσια του ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΙΙ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

«Δεν είμαστε Γαλλία»

ΑΝΤΙ-ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

ΜΙΛΤΟΣ ΠΑΥΛΟΥ

Θεσσαλονίκη 2006

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ

Επίκουρος Καθηγητής Γιώργος Αγγελόπουλος

Περιεχόμενα

1. Στόχοι και υποθέσεις εργασίας
2. Ερευνητικό πεδίο και υλικό
3. Μεθοδολογική προσέγγιση
4. Διαπιστώσεις και προβληματισμοί
 - 4.1. Μεταεθνικός και εθνοκεντρικός λόγος: η αμφισβήτηση και η αποκατάσταση του εθνοκεντρισμού
 - 4.2. Συγκλίσεις και αποκλίσεις: ρητορικά σχήματα και ρεπερτόρια λόγου
 - 4.3. Η διαχείριση δημόσιας ταυτότητας των μεταναστών στο πλαίσιο του αντεθνικιστικού λόγου
 - 4.4. Τα δίπολα του κοινωνικού μετασχηματισμού στην Ελλάδα και ο αντι-εθνικιστικός λόγος για τους μετανάστες
5. Συμπεράσματα – ερευνητικές κατευθύνσεις

1. Στόχοι και υποθέσεις εργασίας

Στόχοι

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η εξέταση της άρθρωσης, της δομής και του περιεχομένου του λόγου εκείνων των φορέων λόγου και κοινωνικής δράσης που υποστηρίζουν την ανάπτυξη μιας πολυπολιτισμικής Ελληνικής κοινωνίας και αντιπαρατίθενται στον εθνικιστικό λόγο.

Δευτερογενώς και ενόψει της κοινωνικής άρθρωσης του αντι-εθνικιστικού λόγου αναδεικνύονται οι πολιτικές διαμόρφωσης και αναδιαπραγμάτευσης της δημόσιας ταυτότητας των υποκειμένων που αποτελούν συχνά αντικείμενο του εθνικιστικού λόγου (μετανάστες, εθνοπολιτισμικά αποκλίνοντες, κλπ.).

Ιδιαίτερα επίσης απασχολεί την παρούσα εργασία η δοκιμασία (επαλήθευση-διάψευση-αναστοχασμός) της αναλυτικής αξίας των υποθέσεων που ερμηνεύουν τη σύγχρονη ιστορία και την κοινωνική μεταβολή στην Ελλάδα μέσα από κεντρικά και αντίρροπα δίπολα. Τέτοια είναι η θεωρία περί πολιτισμικού δυϊσμού του Ν. Διαμαντούρου (2001), καθώς και των Herzfeld, Κυριακίδου - Νέστορος («μεταρρυθμιστική - νεότερη κουλτούρα» vs. «παρωχημένη» - Διαμαντούρος 2001, Δύση vs. Ανατολή- Herzfeld 1998, «Έλληνας» vs. «Ρωμός» - Κυριακίδου- Νέστορος 1986).

Υπό το φως των παραπάνω εξετάζεται εάν πράγματι οι φορείς του αντι-εθνικιστικού, αντιρατσιστικού λόγου υπάγονται στην κατηγορία της Δυτικής, «Ελληνικής», «μεταρρυθμιστικής - νεότερης κουλτούρας».

Υποθέσεις εργασίας

1. Κεντρική υπόθεση εργασίας είναι ότι ο αντι-εθνικιστικός λόγος ως διακριτό είδος δημόσιου λόγου αρθρώνεται γύρω από δύο εναλλακτικούς ή/και ασύμβατους πόλους:

α) τον αμιγώς «καθαρό» αντι-εθνικιστικό λόγο που αμφισβητεί τα θεμέλια και τη συγκρότηση του κυρίαρχου εθνικιστικού λόγου και

β) τον υβριδικό εκείνο λόγο που επιχειρεί να αποκαταστήσει την εγκυρότητα του εθνοκεντρικού λόγου μέσα από την κάθαρσή του από ακραίες εκφράσεις και την υπεράσπιση του από ρατσιστικές παρεκτροπές. Στην τελευταία αυτή περίπτωση ο αντι-εθνικιστικός λόγος είναι υβριδικός και ενίοτε αντιφατικός. Δεν αμφισβητεί, παρά συμμαρτυρεί μέρος των επιχειρημάτων του εθνικιστικού λόγου, κυρίως σχετικά με την υπεροχή του ελληνισμού, ενώ ταυτόχρονα επικρίνει τις ακραίες εκφάνσεις του χρησιμοποιώντας βερμαλιστικά

επιχειρήματα και ρητορικά σχήματα αντιρατσιστικού λόγου, όπως η πολυπολιτισμικότητα, ο «σεβασμός της διαφοράς», η ωφέλεια της μετανάστευσης κλπ.

Οι ιδιαίτερες θεματικές και η στοχοθέτηση των δύο αυτών μορφών αντι-εθνικιστικού λόγου εμβαθύνουν και τεκμηριώνουν την επαλήθευση και ερμηνεία της κεντρικής υπόθεσης εργασίας και παραπέμπουν σε περαιτέρω υποθέσεις εργασίας:

2. Ποια είναι η αλληλεπίδραση, η (α-)συμβατότητα και η αλληλο-διαπερατότητα, αλληλοκάλυψη των διαφορετικών πόλων αντι-εθνικιστικού λόγου;

3. Ποιοι είναι οι φορείς λόγου των διαφορετικών μορφών του και τελικά πώς μπορεί να οριστεί και να περιγραφεί η ειδικότερη έκφραση του γενικότερου φαινομένου του αντι-εθνικιστικού λόγου σχετικά με τους μετανάστες;

4. Τέλος, ποιες είναι οι «πολιτικές ταυτότητας» και οι στρατηγικές ανάπτυξης δημόσιου (αντι-εθνικιστικού;) λόγου από τους ίδιους τους μετανάστες μέσα από τις μορφές εκπροσώπησής τους στο δημόσιο πεδίο που εξετάζεται;

2. Μεθοδολογική προσέγγιση

Ερευνητικό πεδίο και υλικό

Η έρευνα επικεντρώνεται στην ανάλυση του αντι-εθνικιστικού λόγου στις εκφάνσεις του σε σχέση με τους μετανάστες και το μεταναστευτικό φαινόμενο.

Ειδικότερα, για τους σκοπούς της μελέτης χρησιμοποιούνται δημοσιεύματα ημερήσιων εφημερίδων εθνικής εμβέλειας, καθώς και επιστημονικές δημοσιεύσεις της τελευταίας διετίας. Το ερευνητικό υλικό έχει συλλεχθεί για τους σκοπούς της μελέτης με αποδελτίωση δημοσιευμάτων με κριτήριο την αναφορά στην κριτική στον εθνικισμό, καθώς στους μετανάστες ως κοινωνικά υποκείμενα και δευτερευόντως στη μετανάστευση ως κοινωνικό φαινόμενο που θέτουν ζητήματα διαχείρισης και αναθεώρησης της ελληνικής κοινωνικής οργάνωσης.

Οι κατηγορίες δημοσιευμάτων περιλαμβάνουν ειδησεογραφία, αρθρογραφία γνώμης, θεματικά αφιερώματα, έρευνες γνώμης και εκδηλώσεις δημόσιας συζήτησης.

Επίσης, κατά περίπτωση χρησιμοποιούνται επιλεγμένες ειδικές εκδόσεις για τη μετανάστευση (συλλογικοί τόμοι, μονογραφίες, πρακτικά, κλπ.), καθώς και τα συμπεράσματα-ερμηνεία μελετών που έχουν εκδοθεί-εκπονηθεί εντός του 2005.

Τέλος τα βασικά ευρήματα της μελέτης τέθηκαν προς σχολιασμό σε ειδικούς ερευνητές και επαγγελματίες για τα ζητήματα μετανάστευσης και εθνικισμού σε σχετικές συνεντεύξεις¹.

Η περίοδος κάλυψης είναι το 2005 και ιδιαίτερα το χρονικό διάστημα του φθινοπώρου του ίδιου έτους, κατά το οποίο η δημόσια συζήτηση χαρακτηρίστηκε από την επικαιρότητα των εξεγέρσεων των νέων της Γαλλίας και το ζήτημα της ένταξης/ενσωμάτωσης των μεταναστών, κύρια της δεύτερης γενιάς στην Ελληνική κοινωνία.

Επιπλέον, πρόκειται για την περίοδο της πρώτης εφαρμογής της πλέον ριζικής και μείζονος μεταβολής της μεταναστευτικής νομοθεσίας (Ν.3386/2005) μέσα από την οποία ενσωματώθηκαν μια σειρά από κοινοτικές οδηγίες, ενώ υλοποιήθηκε ένα πρόγραμμα νομιμοποίησης των ατύπως διαμενόντων μεταναστών. Παράλληλα, η εν λόγω νομοθεσία σηματοδοτεί και την έναρξη της δημόσιας συζήτησης για τις πολιτικών ένταξης, συμμετοχής και χορήγησης δικαιωμάτων στους μετανάστες που διαμένουν στην Ελλάδα, αναδεικνύοντας έτσι ακόμη πιο έντονα την αντιπαράθεση ανάμεσα σε εθνικιστικό και αντι-εθνικιστικό λόγο.

Μεθοδολογικά εργαλεία

Ο αντι-εθνικιστικός λόγος μοιραία στέκεται απέναντι στον εθνικιστικό λόγο για τη μετανάστευση, ο οποίος συχνά αναφέρεται στην τελευταία ως απειλή για την εθνική ταυτότητα και συγκρότηση και σε συνάρτηση με το «εθνικό συμφέρον», ακολουθώντας και αντιπαραθέτοντας αντίστοιχα επιχειρήματα που αμφισβητούν την εθνική συγκρότηση και την κυρίαρχη εθνοκεντρική αυτοεικόνα.

Η ανάπτυξη αντι-εθνικιστικού λόγου γύρω από πολιτικά υποκείμενα χωρίς δικαιώματα ιθαγένειας (οι μετανάστες, μη-πολίτες) αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον φαινόμενο κρίσης και αναπροσδιορισμού και νοηματοδοσίας της εθνικής κοινωνίας.

Ως εκ τούτου, είναι πρωτεύων στόχος της μελέτης να αναζητηθούν και να αναλυθούν οι φορείς και οι δομές λόγου, τα ρητορικά σχήματα και τα ρεπερτόρια αντι-εθνικιστικού λόγου

¹ Ο συγγραφέας ευχαριστεί ιδιαίτερα τους Δημήτρη Χριστόπουλο - Πολιτειολόγο, Καθ.Παντείου Πανεπιστημίου, Λάμπρο Μπαλτσιώτη-Ιστορικός, ειδικός Επιστήμονας στο Συνήγορο του Πολίτη, Ανδρέα Τάκη -Νομικός Βοηθός, Συνήγορος του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Καθ.Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Κώστα Τσιτσελίκη - Νομικός, Επίκ. Καθ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Αχμέτ Μοαβία, Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών, Μάγια Ζίλιχ, τελειόφοιτος .Παν/μίου Αθηνών, Τμήμα Πολιτικών & Οικονομικών Επιστημών.

με στόχο τη διαμόρφωση μιας τυπολογίας εκδήλωσής του και ανταγωνισμού του στη δημόσια αρένα του πολιτικού λόγου.

Συνακόλουθοι στόχοι επίσης είναι η συσχέτιση των ευρημάτων με το πλαίσιο εκφοράς του αντι-εθνικιστικού λόγου και ειδικότερα, με τη πολιτική απόχρωση του εντύπου, τις κυρίαρχες θεματικές δημόσιου λόγου, την παράλληλη ανάπτυξη ρατσιστικού και αντιρατσιστικού λόγου και για τις διακρίσεις.

Για το σκοπό αυτό, το μεθοδολογικό εργαλείο που χρησιμοποιείται είναι η Κριτική Ανάλυση Λόγου, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανάδυση διαφορετικών ειδών λόγου και 'ειδικών λόγων' και φορέων δημόσιου λόγου για τους μετανάστες και την εθνική συγκρότηση.

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου

Η Κριτική Ανάλυση Λόγου στηρίζεται στην αντίληψη του λόγου ως μια μορφή κοινωνικής δράσης (Van Dijk 1991, 1993, 1998) και ως μια ακολουθία από κοινωνικές πρακτικές που αλληλοδιαμορφώνονται. Έτσι την ίδια στιγμή ο δημόσιος λόγος αποτελεί τόσο την έκβαση και την έκφραση των κοινωνικής δράσης και πρακτικής, όσο και έναν αποφασιστικό παράγοντα που τις αναδιαμορφώνει.

Η δευτερογενής λειτουργία που χαρακτηρίζει το λόγο, δηλαδή της διαμόρφωσης - «συστατική» ('constitutive') (Fairclough 1995) - της κοινωνικής πραγματικότητας, αφορά στις κοινωνικές ταυτότητες και ρόλους, στις κοινωνικές σχέσεις (εξουσίας, αλληλεξάρτησης, απόδοσης ρόλων) και στα συστήματα γνώσης και ιδεολογίας (στάσεις, αναπαραστάσεις, συμπεριφορές). Ιδιαίτερο ρόλο σε αυτή τη διαδικασία διαδραματίζουν οι «ειδικοί λόγοι» επενδυμένοι με εγκυρότητα, ειδική δομή και θεματολογία, αλλά και χαρακτηρισμένοι έντονα από τις στοχοθετήσεις των φορέων εκφοράς τους, παραπέμποντας σε στρατηγικές και πολιτικές λόγου.

Οι "ειδικοί λόγοι" (πολιτικός, οικονομικός, τεχνοκρατικός, επιστημονικός, φιλοσοφικός, καλλιτεχνικός κλπ.) ορίζονται με βάση κριτήρια περιεχόμενου, φορέων λόγου και κοινωνικού πεδίου στο οποίο αφορούν και διατυπώνονται. Η σύνθεσή τους στα πλαίσια ενός κοινωνικά προσδιορισμένου δημόσιου κοινωνικού χώρου συνιστά το λόγο των μέσων (MME). Έτσι η εξέταση του λόγου των Μέσων (media discourse), καθώς είναι το προνομιακό πλαίσιο για την ανάδειξη πολλών διαφορετικών μορφών δημόσιου λόγου ή/και «ειδικών λόγων», μας δίνει εν προκειμένω τη δυνατότητα εποπτείας του αντι-εθνικιστικού λόγου σε μια σειρά από μείζονες και επίκαιρες εκφάνσεις του. Επιπλέον ο 'λόγος των Μέσων', σε μια κοινωνία με ολιγοπώλια γνώσης και κατανάλωσης της ενημέρωσης, όπως έχουν υποδείξει

πολυάριθμες έρευνες, τείνει να είναι, και αναγνωρίζεται ως η *κύρια πηγή* γνώσης, διαμόρφωσης στάσεων και ιδεολογίας των κοινωνιών (Van Dijk 1993).

Έτσι, ο λόγος των Μέσων αποτελεί μια μοναδική πηγή *δημόσιου λόγου*, η οποία ασκεί εμμέσως τη μέγιστη δυνατή επιρροή στα άτομα σε συνθήκες απουσίας εναλλακτικών πηγών λόγου². Η διαδικασία αυτή απέχει από την μονομερή επιρροή και τη χειραγώγηση. Τα υποκείμενα μέσα από την κατανάλωση των προϊόντων των Μέσων υιοθετούν ερμηνευτικά πρότυπα, κατηγορίες, ταξινομήσεις και ιεραρχήσεις ως εργαλεία κατανόησης των γεγονότων. Όταν αυτή η ερμηνευτική ρουτίνα δεν επαρκεί για την κατανόηση νέων φαινομένων, δηλαδή όταν απέναντι σε καινοφανή φαινόμενα, όπως πχ. τα φαινόμενα της μετανάστευσης, ο εμπλουτισμός των ερμηνευτικών κλειδίων του πολίτη-καταναλωτή αναζητείται από τον τελευταίο μέσα από τη χρήση των Μέσων.

Μοιραία η αντιπαράθεση ανταγωνιστικών διπόλων, όπως ο αντι-εθνικιστικός-εθνοκεντρικός λόγος συντελείται στο «στρατηγικά» καίριο και ζωτικό δημόσιο πεδίο του λόγου των Μέσων.

Μεθοδολογικά προβλήματα

Πρώτο πρόβλημα: ο ορισμός του αντι-εθνικιστικού λόγου. Ο αντι-εθνικιστικός λόγος μπορεί να οριστεί μόνο σε αντιδιαστολή προς τον εθνικιστικό λόγο. Με αυτή την έννοια ο αντι-εθνικιστικός λόγος καταρχήν μοιάζει να υφίσταται μόνον ως αρνητική αντανάκλαση του εθνικιστικού λόγου και έτσι ακολουθεί ως «σκιά» εξαρτώμενος πλήρως από την ανάπτυξη του του τελευταίου. Είναι όμως έτσι ή μπορούμε να ορίσουμε μια σειρά από είδη λόγου ως αντι-εθνικιστικό χωρίς αναγκαστικά να ακολουθούμε τη διάρθρωση, το πεδίο και το πλαίσιο εκφοράς, τέλος, τα ρεπερτόρια του εθνικιστικού λόγου;

Δεύτερο πρόβλημα: ο προσδιορισμός του ερευνητικού υλικού, μέσα από την επιλογή των φορέων, κατηγοριών και συγκεκριμένων εκδηλώσεων δημόσιου λόγου, μπορεί να προκαταλάβει τα συμπεράσματα της έρευνας στο βαθμό που προδιαγράφει ήδη σε γενικές γραμμές το φάσμα και το χαρακτήρα των εκφάνσεων του αντι-εθνικιστικού λόγου.

Προτεινόμενη λύση στο πρώτο πρόβλημα

² Στο Παύλου Μ., Οι λαθρέμποροι του φόβου: ρατσιστικός λόγος και τύπος μιας υποψήφιας μητρόπολης, στο Μαρβάκης-Παρσάνογλου-Παύλου (επιμ.), Μετανάστες στην Ελλάδα, ΕΠΠ Νίκος Πουλιαντζάς, Ελληνικά Γράμματα, 2001.

Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης και εν τη απουσία ενός πραγματικού ορισμού, ή καλύτερα εν τη παρουσία ενός αρνητικού μόνο ορισμού (στους αντίποδες του εθνικιστικού λόγου) ο εστιασμός της έρευνας σχετικά με τον αντι-εθνικιστικό λόγο, εννοούμεν ως τύπο λόγου που αντιπαράθεται στον εθνικιστικό λόγο και στον εθνικισμό ως κοινωνική και πολιτική στάση και επιλογή, προτείνεται η να διερευνηθεί:

Η κριτική στην κρατική πολιτική / στις κοινωνικές και πολιτικές στάσεις / ως προς την κοινωνική οργάνωση / την εθνική συγκρότηση σε σχέση με τους μετανάστες, τη μετανάστευση και τα φαινόμενα-ζητήματα που αναδεικνύει. Τέτοιος είναι ο αντιρατσιστικός λόγος, αλλά και ο ακαδημαϊκός, επιστημονικός και θεσμικός λόγος που προβάλλει κριτική στον εθνοκεντρισμό, καθώς και αιτήματα κοινωνικής αναγνώρισης και αναδιανομής με έμφαση στη διεύρυνση των δικαιωμάτων και των δικαιούχων τους, συμπεριλαμβάνοντας τους μετανάστες.

Προτεινόμενη λύση στο δεύτερο πρόβλημα

Η προέρευνα του υλικού κατέδειξε μια σειρά από κυρίαρχες θεματικές στη δημόσια συζήτηση κατά το ερευνητικό διάστημα 2005-(με έμφαση στο φθινόπωρο του 2006) που εν πολλοίς συνδέονται με την επικαιρότητα της ευρωπαϊκής σχετικής συζήτησης³.

Αυτά τα πεδία που παραπέμπουν προς διερεύνηση σε μια σειρά από ρεπερτόρια δημόσιου λόγου αφορούν στη σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα σε σχέση με την πολιτική και κοινωνική οργάνωση (απόδοση, προστασία δικαιωμάτων -συμμετοχή - δημόσιες πολιτικές και στάσεις).

Μια πρώτη ομάδα χαρακτηρίζεται από την έμφαση στον αντίκτυπο της μετανάστευσης στην κοινωνική οργάνωση και στη διαδικασία ένταξης-αποκλεισμού των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία:

- Ένταξη-- Ενσωμάτωση-Αφομοίωση / αποκλεισμός
- Ρατσισμός-διακρίσεις (προστασία)
- 2^η γενιά
- πολυπολιτισμικότητα

Η δεύτερη ομάδα αφορά στενά στην πολιτική οργάνωση και στην απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων στους μετανάστες. Αυτές οι θεματικές δεν είναι αποσυνδεδεμένες από τις

³ Πρβλ. τις θεματικές και τις παρουσιάσεις στις ημερίδες Εθνικού Διαλόγου για τη Μετανάστευση 2005, European Migration Dialogue, www.hlhr.gr.

παραπάνω, ωστόσο, η έμφαση της κριτικής στις εκφάνσεις εθνικισμού δίνεται στην πολιτική συμμετοχή και στην αναθεώρηση της ελληνικής πολιτικής οργάνωσης.

- Πολιτική συμμετοχή (ψήφος στις τοπικές εκλογές-μέλη πολιτικών κομμάτων)
- Πολιτική ιθαγένειας

4. Διαπιστώσεις και προβληματισμοί

4.1. Μεταεθνικός και ωφελιμιστικός αντι-εθνικιστικός λόγος: η αμφισβήτηση και η αποκατάσταση του εθνοκεντρισμού

Η έρευνα στο υλικό του δημόσιου λόγου στην Ελλάδα σχετικά με τη μετανάστευση, τους μετανάστες και τον εθνικισμό οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι διαφορετικές εκφάνσεις αντι-εθνικιστικού λόγου διαφοροποιούνται χαρακτηριστικά και ως προς τους φορείς του λόγου σε κρίσιμα ζητήματα που αποτελούν τη βάση του εθνοκεντρικού και εθνικιστικού λόγου (πολιτική οργάνωση και κουλτούρα της ελληνικής κοινωνίας). Συνέπεια αυτής της κρίσιμης διαφοροποίησης που αναλύεται περισσότερο πιο κάτω είναι η μικρότερη ή μεγαλύτερη ταύτιση φορέων ειδικού λόγου με μορφές αντι-εθνικιστικού λόγου που τείνουν να διακριθούν μέσα από την τυπολογία που προτείνεται πιο κάτω:

Ο καθαρός ή μεταεθνικός λόγος

α) Ένα σαφώς διακριτό κομμάτι αντι-εθνικιστικού λόγου είναι εκείνο που θέτοντας υπό αμφισβήτηση καίριες κατηγορίες του πυρήνα του εθνικιστικού λόγου (εθνική ομοιογένεια, ιθαγένεια, δίκαιο του αίματος κλπ.) μπορεί για τις ανάγκες της μελέτης να ορισθεί ως *μεταεθνικός λόγος*, δηλαδή ως ο λόγος που εκκινεί ήδη από την υπέρβαση της υφιστάμενης εθνικής συγκρότησης.

Η κριτική αυτή του εθνικισμού, παράγοντας ένα διακριτό αντι-εθνικιστικό λόγο σε άμεση συσχέτιση με τους μετανάστες αφορά κύρια τα είδη λόγου που εκφέρονται συχνότερα από «ειδικούς» και λιγότερα τον πολιτικό ή αμιγώς δημοσιογραφικό λόγο. Δηλαδή αφορά στον ακαδημαϊκό-επιστημονικό ή πολιτικό-μη κυβερνητικό λόγο των ειδικών επιστημόνων ή/και κοινωνικών επαγγελματιών οι οποίοι ασχολούνται, ερευνητικά, επιστημονικά και στο πλαίσιο της δραστηριότητας της κοινωνίας πολιτών με φαινόμενα και ζητήματα της μετανάστευσης. Θα έλεγε μάλιστα κανείς ότι υπάρχει ιδιαίτερη μέριμνα από αυτούς τους φορείς ώστε να αναδείξουν τη σύνδεση ανάμεσα στον εθνικισμό και τα ζητήματα της μετανάστευσης γύρω από τα μείζονα θέματα της δημόσιας ατζέντας («ένταξη/αφομοίωση»,

«νομιμοποίηση», «2^η γενιά») με τρόπο άρρηκτο και με στρατηγικά και επαναλαμβανόμενα επιχειρήματα.

Ο ωφελμιστικός ή κουλτουραλιστικός λόγος

Ως προς τις υπόλοιπες κατηγορίες λόγου, τόσο για τον πολιτικό, δηλαδή των εκπροσώπων της πολιτικής τάξης, όσο και για τον αμιγώς δημοσιογραφικό, παρατηρείται ένα ενδιαφέρον φαινόμενο: ο εθνικισμός συχνά εξορκίζεται μεν ως αρνητική, επιβλαβής και κατακριτέα στάση, πλην όμως ορίζεται απρόσωπα, χωρίς να συνδέεται με το πολιτικό φάσμα ή την άσκηση κρατικής πολιτικής, ενώ συχνά σε αυτό το εγχείρημα επιστρατεύονται κλασικά επιχειρήματα του εθνικιστικού λόγου, όπως αυτά έχουν επισημανθεί από την κοινωνική έρευνα. Τέτοια είναι η υπεροχή των ελλήνων στην αντιμετώπιση της μετανάστευσης σε σχέση με τους ευρωπαίους εταίρους (στην περίπτωση μας σε σχέση με τη Γαλλία επί ευκαιρία της δημόσιας συζήτησης για τις εξεγέρσεις), η καλύτερη κατανόησή τους της προσφυγιάς, το πνεύμα φιλοξενίας, κατά των διακρίσεων κλπ. συχνά σε πλήρη αναντιστοιχία με το εν προκειμένω αντικείμενο της ειδησεογραφίας.

Τα κεντρικά επιχειρήματα αυτής της έκφρασης αντι-εθνικιστικού λόγου είναι τόσο ωφελμιστικά («οι μετανάστες ωφελούν την οικονομία»), όσο και πολιτισμικά («οι έλληνες είναι φιλόξενος λαός», «γονιμοποίηση των πολιτισμών»).

Καταλήγει έτσι συχνά να μετατρέπεται σε ένα πατερναλιστικό λόγο που παραπέμπει στο «συμπονετικό» και «φιλανθρωπικό» δημόσιο πολιτικό και δημοσιογραφικό λόγο που έχει καταγραφεί από την έρευνα (Παύλου 2001, Μοσχοπούλου 2005) σε περιόδους έντονης εγκληματοποίησης, αλλά και θυματοποίησης των μεταναστών. Αποτελούν ειδικό αντικείμενο εδώ τα ιδιαίτερα στοιχεία που εμφανίζονται σε αυτή την κατηγορία δημόσιου λόγου κατά των διακρίσεων και του ρατσισμού σε βάρος των μεταναστών.

Κυριότερο χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας δημόσιου λόγου που δεν αμφισβητεί την εθνική ομοιογένεια, ωστόσο προσδιορίζεται ως αντιρατσιστικός, είναι η απαλλαγή από ρατσιστικά κίνητρα των θυτών εγκλημάτων σε βάρος μεταναστών. Ο ρατσισμός παραμένει μια αόρατη και απρόσωπη προδιάθεση που ποτέ τελικά δεν διαπιστώνεται εμπειρικά από τον κυρίαρχο δημόσιο λόγο, ούτε καν όταν αυτός ασχολείται με δράστες καταφανώς ρατσιστικών εγκλημάτων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της συγγερής δολοφονίας-λιντοαρίσματος ενός 18χρονου Αλβανού από ομάδα Ελλήνων στο Ρέθυμνο τα ξημερώματα πρωτοχρονιάς του 2006 και η δημόσια συζήτηση που επακολούθησε (ιδιαίτερα στην ίδια την Κρήτη και την περιοχή του εγκλήματος). Η εν πολλοίς κυρίαρχη αυτή στάση ενός διακηρυκτικά αντι-εθνικιστικού λόγου, εκφράζεται εύγλωτα και από το αποτέλεσμα εθνικής

δημοσκόπησης που διεξήχθη την περίοδο που ακολούθησε το παραπάνω συμβάν. Στο ερώτημα ποιος φταίει για το έγκλημα, ένα αξιοσημείωτο 1/3 των ερωτηθέντων απάντησε «φταίνει και οι Αλβανοί»!⁴

Συνοψίζοντας, η αγεφύρωτη διάκριση των παραπάνω μορφών αντιρατσιστικού λόγου, είναι εκείνη των κεντρικών επιχειρημάτων και της συμφραζόμενης στοχοθέτησής τους:

Αν στο «μεταεθνικό» αντι-εθνικιστικό λόγο το κυρίαρχο στοιχείο και ο εστιασμός της κριτικής είναι στο πολιτικό στοιχείο της πολιτειακής συγκρότησης και στις σχέσεις κυριαρχίας, στον «πολυπολιτισμικό» αντι-εθνικιστικό λόγο η έμφαση βρίσκεται στην κουλτούρα και στην ανάγνωση των κοινωνικών ζητημάτων ως προβλήματα πολιτισμικής διαφοράς. Ο προσανατολισμός του λόγου υπέρ των μεταναστών και εναντίον ενός τυφλού εθνοκεντρισμού στην πρώτη περίπτωση βρίσκεται στα δικαιώματα των μεταναστών και στη δεύτερη, στα οφέλη της μετανάστευσης.

4.2. Συγκλίσεις και αποκλίσεις: ρητορικά σχήματα και ρεπερτόρια λόγου

Παρακάτω ακολουθεί η παράθεση των κυριότερων ρητορικών σχημάτων (rhetoric devices) και ρεπερτορίων (repertoires) λόγου των δύο διακριτών μορφών αντι-εθνικιστικού λόγου όπως αναδείχθηκαν μέσα από τη μελέτη. Είναι ορατή τόσο η αλληλοδιαπερατότητα και οι αλληλοκαλύψεις ανάμεσα στις τυπολογικές μορφές αντι-εθνικιστικού λόγου όσο και η κρίση συμβατότητάς τους όταν τα επιχειρήματα δοκιμαστούν στη σύλληψη της ελληνικής κοινωνικής οργάνωσης με τους μετανάστες ως μια μακροχρόνια πραγματικότητα. Στην περίπτωση του μεταεθνικού λόγου τα κρίσιμα ρεπερτόρια - με χαρακτηριστικότερο όλων το επίκαιρο «δεν είμαστε Γαλλία» - υπηρετούν τη θεμελίωση του επιτακτικού αιτήματος για κοινωνική μεταβολή και μεταρρύθμιση της πολιτικής για τους μετανάστες. Στην περίπτωση του ωφελμιστικού λόγου το ίδιο ρητορικό σχήμα χρησιμοποιείται για να υποστηριχθεί ότι η Ελλάδα καταπολεμώντας το ρατσισμό εκτός μεμονωμένων εξαιρέσεων έχει επιτύχει στη μεταναστευτική της πολιτική ή έστω βρίσκεται στο σωστό δρόμο και δεν χρειάζεται να αλλάξει τίποτα.

Χαρακτηριστικό είναι έτσι ότι οι καταρχήν ασύμβατες μορφές αντι-εθνικιστικού λόγου ενώ αντλούν από τις ίδιες δεξαμενές κοινά θεματικά και γλωσσικά ρεπερτόρια λόγου, διαφοροποιούνται ως προς τη συγκρότηση και τη χρήση των ρητορικών σχημάτων και τελικά ως προς την πολιτική λόγου και τη στοχοθέτησή τους:

⁴ www.v-prc.gr

Ωφελμιστικός – κουλτουραλιστικός λόγος

- «Δεν είμαστε Γαλλία» (η οποία έχει αποτύχει να ενσωματώσει τους μετανάστες οι οποίοι διαβιούν σε γκέτο, αντίθετα από την Ελλάδα)
- Παραγωγική συμμετοχή και ωφελμιστικά επιχειρήματα για τη χρησιμότητα της μετανάστευσης. «μεγιστοποίηση των κερδών» - «περιορισμός του κοινωνικού κόστους από τις ανεξέλεγκτες ροές» από τη μετανάστευση.
- Ανασφάλεια και ιδεοληψίες ενός μέρους του εκλογικού σώματος που οδηγούν και ανατροφοδοτούν την καταστολή της μετανάστευσης.
- Αρχές του Ξένιου Δία: οι Έλληνες δεν μπορεί να είναι ρατσιστές, αλλά είναι φύσει φιλόξενοι.
- Συγκριτικά πλεονεκτήματα για αφομοίωση-ενσωμάτωση: «εδώ οι Βαλκάνιοι μοιάζουμε μεταξύ μας» πολιτισμικές ομοιότητες που υποτίθεται ότι ευνοούν όχι την ένταξη (πχ. ως Αλβανοί) αλλά την αφομοίωση και την ενσωμάτωση.
- «Οι μετανάστες αναζητούν ένα καλύτερο μέλλον» «δείχνουν προσαρμοστικότητα» «οπάνια δημιουργούν προβλήματα»
- Η μετανάστευση να μετατραπεί από πρόβλημα σε προσόν
- «Γονιμοποίηση των πολιτισμών»
- Ανθρωπιστικές και οικονομικές διαστάσεις της διαβίωσης των μεταναστών.
- «Δεν υπάρχουν γκέτο και φυλετικές συγκρούσεις, αλλά οι μετανάστες είναι όπως οι φτωχότεροι των ελλήνων και γι αυτό η ζωή τους είναι δύσκολη.»
- «η Ελλάδα ως χώρα αποστολής μεταναστών που έχει βιώσει την ξενιτιά, το ρατσισμό των άλλων» δεν μπορεί να είναι ξενοφοβική
- Αναποτελεσματικότητα μεταναστευτικής πολιτικής (επαναπροωθήσεις - απελάσεις - δυσκολία ελέγχου και εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς εργασίας)
- Επίκληση κοινοτικού δικαίου και πολιτικής ως εμπόδιο για πιο φιλελεύθερες πολιτικές
- Επίκληση κοινοτικού δικαίου και πολιτικής ως δυνατότητα μεταρρύθμισης της παρωχημένης και αναποτελεσματικής εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής και νομοθεσίας.
- «Οι μετανάστες μπορούν να γίνουν Έλληνες όταν και αν το επιθυμούν»

Μεταεθνικός λόγος

- «Δεν είμαστε Γαλλία», αλλά έχουμε ακόμη τη δυνατότητα να αποφύγουμε τη γκετοποίηση και τον αποκλεισμό, μόνον αν αποδώσουμε ουσιαστικά κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα καταπολεμώντας τον αποκλεισμό. Οι μετανάστες δεν ζουν σε χωροταξικά γκέτο, αλλά το «γκέτο είναι παντού» (ως οριζόντια ιεραρχική τοποθέτησή τους στη βάση της αγοράς

εργασίας και της κοινωνίας, πχ. το οικιστικό μοντέλο των υπογείων των πολυκατοικιών και των υποβαθμισμένων περιοχών).

- Ανασφάλεια και ιδεοληψίες ενός μέρους του εκλογικού σώματος που ανατροφοδοτείται από περιοριστικές και ξενοφοβικές πολιτικές.
- «η Ελλάδα ως χώρα αποστολής μεταναστών που έχει βιώσει την ξενιτιά» μπορεί να διακρίνει τη σημασία της απόδοσης κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων ενθαρρύνοντας την πλήρη ένταξη-συμμετοχή και την πολιτογράφηση των μεταναστών
- Κριτική του συνθήματος «Έλληνας γεννιέσαι, δεν γίνεσαι» στην οποία αποτυπώνεται μια βιολογική σύλληψη της εθνικής ταυτότητας, αλλά και το εγχώριο θετικό δίκαιο ιθαγένειας.
- Η ελληνική ιθαγένεια (και ομοιογένεια, πολιτισμική παράδοση) ως μηχανισμός αποκλεισμού που πρέπει πλέον να αρθεί. Πρόβλημα πολιτικής συμμετοχής ενός μεγάλου μέρους των κατοίκων-εργαζομένων της χώρας που δεν πρέπει να είναι «πολίτες διαφορετικών κατηγοριών».
- Αδιέξοδα δικαίου του αίματος - ιστορικά προηγούμενα «επιμιξίας» για την αναζωογόνηση της ελλ.κοινωνίας - δυνατότητες εναλλακτικών προοπτικών τόσο για αφομοίωση-ενσωμάτων (εφόσον το επιθυμούν) όσο και για de facto αναπροσδιορισμό του περιεχομένου της ελληνικής ιθαγένειας και της ιδιότητας του πολίτη.
- Κριτική στις θεωρίες της αναφομοίωσης ή ανυπέρβλητης διαφοράς ως εργαλείο που προσδίνει στον καθένα μια διαφορετική κοινωνική θέση και ως έννοια που αντικατέστησε εκείνες της ιεραρχίας και της κατωτερότητας
- Θέωρηση του σύγχρονου ρατσισμού ως συνόφανση του εθνικισμού που χρησιμοποιεί τον πολιτισμό.
- Κριτική στο δικαίωμα ενσωμάτωσης των ξένων στην εθνική συλλογικότητα εφόσον μετέχουν της «ελληνικής παιδείας», και στην «αφομοιωτική δύναμη του Ελληνισμού».
- Κριτική της επίκλησης του δίπολου «Δύση-Ανατολή» από τον εθνικιστικό λόγο ο οποίος διαφοροποιεί την Ελλάδα από τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη συγκροτώντας τα όρια μιας «ανέκαθεν διάκρισης με 'καθυστερημένους' και 'εχθρικούς' λαούς.
- Αναστοχασμός της ελληνικής κοινωνίας «γύρω από τα αυτονόητά της», και «τι δένει τους πολίτες» ή «πώς μπορεί να αναπτυχθεί η αλληλεγγύη μεταξύ τους», καθώς και «εάν, πώς και πού πρέπει να υψωθούν τα σύνορα γύρω από τη συλλογικότητα».
- Μετέωρη νομική κατάσταση μεταναστών που παραπέμπει σε θεσμικές διακρίσεις και την άνιση πρόσβαση στα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα με έμφαση στις σχέσεις εξουσίας μεταξύ γηγενών και μεταναστών, όπου οι μετανάστες βρίσκονται στη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας.
- Αναποτελεσματικότητα μεταναστευτικής πολιτικής (επαναπροωθήσεις - απελάσεις - αστυνομικό κράτος) που οδηγεί σε στέρηση δικαιωμάτων και σε απαξίωση της εργασίας.

- Κράτος εχθρικό στους μετανάστες. Αντίθετο στην ένταξη των μεταναστών. Θεσμικό απαρθχάνντ.
- Αποκλεισμός δεύτερης γενιάς και αδυναμία αναγνώρισης ενός αναπόδραστου κοινωνικού και ιστορικού φαινομένου. Η λύση που προβάλλεται είναι ο αναστοχασμός της ελληνικής κοινωνίας και η μεταρρύθμιση της πολιτικής χορήγησης ιθαγένειας και πολιτογράφησης.

4.3. Η διαχείριση δημόσιας ταυτότητας των μεταναστών στο πλαίσιο του αντεθνικιστικού λόγου

Τάση των μεταναστών ως υποκείμενα που καλούνται να διαχειριστούν και να διαπραγματευτούν τη κοινωνική τους θέση και τη δημόσια ταυτότητα του μετανάστη, είναι να εστερνίζονται αυτή τη soft ατζέντα της πολυπολιτισμικότητας, υπό τον μανδύα της οποίας θεωρούν ότι είναι πλέον εφικτοί οι στόχοι της διείσδυσης και της εδραίωσης στο δημόσιο λόγο ως φορείς λόγου. Εδώ τα υποκείμενα λόγου δεν αποπειρώνται σε μια πρώτη φάση να διεκδικήσουν κοινωνική συμμετοχή και αναγνώριση-νομιμοποίηση ενός δημόσιου ρόλου μέσα από μεταεθνικά επιχειρήματα, τα οποία θα αποδυνάμωναν τις θέσεις τους, καθώς θα αμφισβητούσαν την κυρίαρχη εθνική συγκρότηση όντα εκτός της εθνικής κοινότητας και άρα με τον κίνδυνο να εκληφθούν ως απειλή. Ο ακίνδυνος βερμπαλισμός αφενός επιτρέπει τη συναίνεση γύρω από τα κεντρικά επιχειρήματα, αφετέρου στοχεύει σε προπολιτικές ηθικές ταυτίσεις της κυρίαρχης ενδοομάδας με το στόχο της συμμετοχικής και ισότιμης ένταξης των μεταναστών. Τέλος, συνοδευόμενος από ωφελμιστικά επιχειρήματα (περί ωφέλειας από τη μεταναστευτική εργασία, κινητήριος δύναμη της ανάπτυξης κλπ.) ο δημόσιος αυτός λόγος μοιάζει να εξυπηρετεί καλύτερα τα βραχυπρόθεσμα συμφέροντα της ομάδας που πρώτα από όλα είναι η ελαχιστοποίηση της βλάβης από την κυρίαρχη εθνοκεντρική ιδεολογία και τον αποκλεισμό από τα δικαιώματα και η νομιμοποίηση της διεκδίκησης ουσιαστικής κοινωνικής και πολιτικής συμμετοχής. Πράγματι, σε δεύτερο βαθμό οι φορείς δημόσιου λόγου των μεταναστευτικών κοινοτήτων εντάσσουν ήδη από το 2005, στις διεκδικήσεις τους αιτήματα πολιτικής συμμετοχής.

Αντίστοιχα, ο ρόλος των Μέσων (επικοινωνίας) είναι κομβικός, καθώς αποτελεί το κέντρο της διαχείρισης της δημόσιας ταυτότητας των υποκειμένων και των συλλογικών αναπαραστάσεων. Τάση των Μέσων είναι η προώθηση του αντι-εθνικιστικού-αντιρατσιστικού λόγου μέσα από τη φιλολογία του σεβασμού της διαφοράς με ανάλογο τρόπο που χαρακτηρίζει τους ίδιους τους μετανάστες. Εδώ η εθνική συγκρότηση δεν τίθεται και πάλι υπό συζήτηση όχι από το φόβο της απόρριψης των επιχειρημάτων με το χαρακτηρισμό της απειλής προς το κεντρικό ιδεολογικό θεμέλιο της εθνικής κοινωνίας, αλλά

χάριν της αγοράς και της εκτίμησης ότι το βασικό κοινό-καταναλωτές λόγου των μέσων είναι απρόθυμοι για κάτι τόσο ριζοσπαστικό και ανατρεπτικό ως προς την κυρίαρχη ιδεολογία. Και εδώ ο ακίνδυνος και ευκολότερος, απρόσωπος και γραφικός λόγος της πολυπολιτισμικότητας στην καλύτερη περίπτωση λειτουργεί ως καλόπιστος πρεσβευτής-δοῦρειος ἵππος της εισαγωγής μιας μεταεθνικής συζήτησης.

4.4. Τα δίπολα του κοινωνικού μετασχηματισμού στην Ελλάδα και ο αντι-εθνικιστικός λόγος για τους μετανάστες

→ Δύση – Ανατολή (Herzfeld 1998): Το δίπολο της αντιδιαστολής ανάμεσα σε εθνοκεντρικές και αντι-εθνικιστικές στάσεις και πολιτικές που αναφέρεται στις επιρροές της Δύσης και της Ανατολής εμφανίζεται υπολανθάνον μέσα από τον αντι-εθνικιστικό λόγο που επικαλείται την εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με το κοινοτικό δίκαιο και αποδίδει τη σχετική υστέρηση στην αδράνεια της ομφαλοσκοπικής γραφειοκρατίας. Σε αυτήν την περίπτωση η Ευρωπαϊκή Ένωση ως κατεξοχήν φορέας εκσυγχρονισμού αντιδιαστέλλεται προς την εγχώρια παραγωγή πολιτικής και το κοινοτικό δίκαιο τείνει να αντιπροσωπεύει ένα ιδεατό πολιτειακής οργάνωσης ως προς τα ζητήματα της μετανάστευσης. Ωστόσο, στο βαθμό που η ενσωμάτωση του συχνά διακηρυκτικού κοινοτικού δικαίου επιτρέπει τη ρητορεία είναι χαρακτηριστικό ότι οι φορείς λόγου που θωρακίζουν την εθνική ομοιογένεια από τη συμμετοχή των μεταναστών, επικαλούνται ακριβώς εκείνα τα στοιχεία της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης που νομιμοποιούν την αμυντική τους στάση. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του εθνοκεντρικού λόγου που επικαλείται το δίπολο «Δύση-Ανατολή» ταυτίζοντας την Ελλάδα με τη Δύση, που «εύλογα» αποκλείει τους «καθυστερημένους» λαούς των Βαλκανίων και της «ανατολής». (βλ. πιο πάνω στα ρεπερτόρια του μεταεθνικού λόγου).

Εκδηλώνεται έτσι μέσα από την εξαιρετική διείσδυση των ρεπερτορίων περί υπεροχής του κοινοτικού δικαιοκρατικού μοντέλου σε ανταγωνιστικές μορφές αντιρατσιστικού λόγου μια εσωτερική αντίφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στα κανονιστικά κείμενα της οποίας εμφιλοχωρούν τόσο επιχειρήματα υπέρ μιας μεταεθνικής Ευρώπης, όσο και υπέρ της διατήρησης της εθνικής κυριαρχίας σε ζητήματα μετανάστευσης και της πρωτεύουσας θέσης του εθνικού συμφέροντος στις σταθμίσεις της μετανάστευσης. Εκεί που η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν μπορεί να προμηθεύσει μεταεθνικά επιχειρήματα ο αντίστοιχος αντι-εθνικιστικός λόγος αναζητεί νομιμοποιητικές ορθές πρακτικές (best practices) από χώρες της ΕΕ που έχουν προχωρήσει σε ανάλογες μεταρρυθμιστικές πολιτικές (πχ. η Γερμανία για τον Κώδικα Ιθαγένειας, απομακρυνόμενη από το παραδοσιακά ισχύον δίκαιο του αίματος).

→ Μεταρρυθμιστική - παρωχημένη κουλτούρα (Διαμαντούρος 2001): Το δίπολο αυτό προσεγγίζεται στην περίπτωση του αντι-εθνικιστικού λόγου, ο οποίος εστιάζει στην αδυναμία του κράτους να διαγνώσει την επιτακτική ανάγκη για ριζική μεταρρύθμιση της μεταναστευτικής νομοθεσίας, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη δεύτερη γενιά μεταναστών. Η σχετική επιχειρηματολογία επικεντρώνει στην αντίσταση των κυρίαρχων εθνοκεντρικών αντιλήψεων απέναντι στην ένταξη των μεταναστών και στα παράλογα αποτελέσματα στα οποία οδηγεί, παραπέμποντας έτσι σε εξόφθαλμα αναχρονιστικές πολιτικές ιθαγένειας και διαχείρισης του μεταναστευτικού φαινομένου, κατεξοχήν για τους μετανάστες εκείνους που γεννήθηκαν στην Ελλάδα ή ενηλικιώθηκαν σε αυτήν.

Ωστόσο, ανάλογα διχαστικά δίπολα μπορεί κανείς να διακρίνει τόσο στον ωφελμιστικό, όσο και στον εθνοκεντρικό λόγο. Αυτά δεν επαληθεύονται ως αναλυτικά κλειδιά, αλλά μάλλον αναδεικνύονται ως ρητορικά εργαλεία για χρηστική αντιδιαστολή προς υποστήριξη των προοδευτικών επιχειρημάτων της θέσης εκατέρωθεν αντι-εθνικιστικών, αλλά και εθνικιστικών φορέων λόγου. Με αυτή την έννοια, κανένας φορέας λόγου δεν ευαγγελίζεται τη συντήρηση, την ανατολή ή την παράδοση, αλλά όλοι αποτάσσονται της καθυστέρησης και της αγκώλωσης. Όπως και στη διερεύνηση του λόγου περί μετανάστευσης, κανείς δεν είναι εθνοκεντρικός και δεν κανείς δεν συμεριζεται τον εθνικισμό. Ωστόσο, ο μεταεθνικός αντι-εθνικιστικός λόγος οδηγείται σε αιτήματα θεμελιώδους μεταβολής ενώ ο ωφελμιστικός αντι-εθνικιστικός λόγος σε επιχειρήματα καθουσιασμού και συντήρησης της κατάστασης των πραγμάτων και της κοινωνικής θέσης των μεταναστών.

Είναι τέλος αξιοσημείωτο ότι στην περίπτωση των μεταναστών τα υποκείμενα που προκαλούν ή στηρίζουν τις δυναμικές της κοινωνικής μεταβολής είναι μη πολίτες, ενώ το αίτημα εκσυγχρονισμού/εξορθολογισμού/αυτόνομης ανάπτυξης/εξίσωσης της κοινωνίας περνά μέσα από τη ριζική αναδιαπραγμάτευση των ιδεολογικών θεμελιών της κοινωνικής οργάνωσης, άρα και των συσχετισμών κοινωνικών δυνάμεων και σχέσεων κυριαρχίας.

5. Συμπεράσματα – ερευνητικές κατευθύνσεις

1. Οι δύο διακριτές τυπολογίες ή μορφές αντι-εθνικιστικού λόγου μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής:

α) ο «καθαρός» αντι-εθνικιστικός λόγος που μέσα από τις θεματικές επιλογές και τη στοχοθέτησή του μπορεί χάριν της κεντρικής του επιχειρηματολογίας και στρατηγικής ανάπτυξης της στοχοθέτησης λόγου μπορεί να χαρακτηριστεί «μεταεθνικός» λόγος.

β) ο υβριδικός ωφελμιστικός αντι-εθνικιστικός λόγος που μπορεί να χαρακτηριστεί και κουλτουραλιστικός λόγος, κυρίως λόγω της ρητορικής χρήσης των εννοιών της πολυπολιτισμικότητας και του «σεβασμού της διαφοράς».

2. Ο αμιγώς ή «καθαρός» αντι-εθνικιστικός λόγος με κατεξοχήν φορείς λόγου τους «ειδικούς» (ακαδημαϊκός-επιστημονικός, θεσμικός λόγος) εκφράζεται κατεξοχήν μέσα από τη θεματική της απόδοσης-χορήγησης πολιτικών δικαιωμάτων (ψήφου – ιθαγένειας) στους μετανάστες πολίτες τρίτων χωρών, επιχειρώντας την ανατροπή του πλέον αδιαπραγμάτευτου επιχειρήματος που βρίσκεται στον σκληρό πυρήνα του εθνικιστικού λόγου και της εθνοκεντρικής συγκρότησης, δηλαδή την ιθαγένεια και τα δικαιώματα του εθνικού πολίτη.

Με αυτόν τον τρόπο οι φορείς του αμιγώς αντι-εθνικιστικού λόγου αντιπροτείνουν μια εναλλακτική κατανόηση και σύλληψη της εθνικής συγκρότησης, επιχειρώντας μάλλον την περιεκτική της ανασηματοδότηση, παρά τη συνολική της αμφισβήτηση.

Ειδικότερα, ο «καθαρός» αντι-εθνικιστικός λόγος (μεταεθνικός) ακολουθεί τη συλλογιστική του εθνικιστικού και εθνοκεντρικού λόγου, ο οποίος επικεντρώνει σε hard-to-die ρεπερτόρια της εξωτερικής απειλής, της εθνοπολιτισμικής ομοιογένειας και της αμοιβαιότητας, απαντώντας με ωφελμιστικά επιχειρήματα εθνικού συμφέροντος (χρησιμότητα της μεταναστευτικής εργασίας κλπ.) και επιχειρώντας την αποφόρτιση των κοινωνικών εντάσεων μετακυλίωντας και αποδίδοντας στον απρόσωπο εθνικισμό και τις ακραίες του εκδηλώσεις τη συλλογική ευθύνη του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Με αυτή την έννοια ο μεταεθνικός αντι-εθνικιστικός λόγος αρθρώνεται ως αξιακός λόγος που νομοτελειακά καταλήγει στον πυρήνα της θεσμικής συνταγματικής συγκρότησης της εθνικής κοινωνίας επιχειρώντας να διευρύνει περιεκτικά την έννοια των πολιτικών δικαιωμάτων της ιδιότητας του πολίτη, η οποία αποτελεί κεντρικό νομιμοποιητικό στοιχείο - και συνάμα επιχειρήμα διάκρισης και αποκλεισμού - του αντι-εθνικιστικού λόγου.

3. Ο υβριδικός αντι-εθνικιστικός (ορθότερο θα ήταν: αντιρατσιστικός) λόγος με κύριους φορείς λόγου τους εκπροσώπους της πολιτικής τάξης και των Μέσων εκφράζεται κυρίως μέσα από ωφελμιστικά επιχειρήματα υπέρ της μετανάστευσης και των μεταναστών και μέσα από έναν ασαφή εγκωμιασμό της πολυπολιτισμικότητας ως μιας «πολύχρωμης» πραγματικότητας και επικρίνοντας την ξενοφοβία και το ρατσισμό μέσα από πολιτισμικά επιχειρήματα και ρητορικά σχήματα. Έτσι δεν αμφισβητεί ριζικά τον εθνοκεντρισμό (εθνική ομοιογένεια, πολιτικές ιθαγένειες, εθνοθηρησκευτικό πρότυπο του πολίτη) παρά συμμερίζεται μέρος των επιχειρημάτων του εθνικιστικού λόγου, κυρίως σχετικά με την υπεροχή του ελληνισμού, ενώ ταυτόχρονα επικρίνει τις ακραίες εκφάνσεις του χρησιμοποιώντας βερμπαλιστικά επιχειρήματα και ρητορικά σχήματα αντιρατσιστικού λόγου, όπως η πολυπολιτισμικότητα, ο «σεβασμός της διαφοράς», η ωφέλεια της μετανάστευσης κλπ. Με άλλα λόγια, επιχειρεί να αποκαταστήσει έναν λιγότερο επικίνδυνο και πολιτικά χρηστικό εθνοκεντρισμό χωρίς να θέτει σε κρίση τα ιδεολογικά του θεμέλια.

4. Υπάρχει ένας συγχρωτισμός και μια πρόδηλη αλληλοδιαπερατότητα ανάμεσα στον εθνικιστικό και αντι-εθνικιστικό λόγο, ως προς τα επιχειρήματα, τα ρητορικά σχήματα και τα ρεπερτόριά τους, στον ανταγωνισμό τους στη δημόσια σφαίρα κατά την αναζήτηση της νομιμοποίησης και της ηγεμονίας τους. Ωστόσο διαφοροποιούνται έντονα ως προς τις πολιτικές λόγου και τη θεμελίωση των αιτημάτων-επιχειρημάτων συγκροτώντας ένα αντίρροπο δίπολο μεταρρύθμισης – συντήρησης έστω και μέσα από την προοδευτικού τύπου συναίνεση για σχετικά με την καταπολέμηση του εθνικισμού και του ρατσισμού.

5. Αντανακλούν έτσι και εκπροσωπούν δύο εναλλακτικές και ανταγωνιστικές εκδοχές-παραδείγματα αναδιαπραγμάτευσης και ανακατασκευής του εθνικού της εθνικής κοινωνικής συγκρότησης. Η διαπίστωση αυτή δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό το φως ερμηνειών της κοινωνικής μεταβολής στην ελληνική ιστορία μέσα από ανάλογα δίπολα (Διαμαντούρος, Herzfeld) ως αναλυτικά κλειδιά, αλλά μέσα από τη ρητορική τους χρήση και από τις δύο κατά τα άλλα ασύμβατες μορφές αντι-εθνικιστικού λόγου, οι οποίες συμμερίζονται σε κάθε περίπτωση την προοδευτική-εκσυγχρονιστική-μη παρωχημένη πλευρά του διπόλου. Ενώ ο μεταεθνικός αντι-εθνικιστικός λόγος οδηγείται σε αιτήματα θεμελιώδους μεταβολής ενώ ο ωφελμιστικός αντι-εθνικιστικός λόγος σε επιχειρήματα καθησυχασμού και διαχείρισης της κατάστασης των πραγμάτων και της κοινωνικής θέσης των μεταναστών χωρίς ρήξεις και ριζική αναδιαπραγμάτευση της εθνικής κοινωνικής συγκρότησης.

Βιβλιογραφία

Aleinikoff, T.A. και Klusmeyer, D. (2002) *Citizenship Policies for an Age of Migration*, Ουάσιγκτον DC: MPI, Carnegie Endowment Inst.

Avramopoulou, E., Karakatsanis, L., και Pavlou, M. (2005) 'Report for Greece' στο *Current Immigration debates*, Βρυξέλλες: European Migration Dialogue -Migration Policy Group.

Fairclough, N. L. και Wodak, R. (1997) 'Critical discourse analysis' στο Dijk van, T. A. (επιμ.) *Discourse Studies. A multidisciplinary introduction. Vol. 2.: Discourse as social interaction*. Λονδίνο: Sage.

Fairclough, N. L. (1995) *Media Discourse*, Λονδίνο: Edward Arnold.

Gellner, E. (1992) *Έθνη και εθνικισμός*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Herzfeld M., (1998) *Η Ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη : Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, επιμέλεια: Ευθύμιος Παπαταξιάρχης □ μετάφραση: Ράνια Αστρινάκη, Αθήνα : Αλεξάνδρεια,.

Wetherell, M. και Potter, J. (1988) 'Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires', στο Antaki, C. (εκδ.). *Analysing Everyday Explanation: a Casebook of Methods*, Λονδίνο: Sage.

Άντερσον, Μ. (1998) *Φαντασιακές κοινότητες: στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα: Νεφέλη.

Βέικου, Μ. (2001) «Η επιτελεστική κατασκευή της εθνοτικής ταυτότητας. Ελληνο-αλβανοί μετανάστες και η καθημερινή τους εμπειρία στη γειτονιά μιας ελληνικής πόλης», στο Μαρβάκης, Α., Παρσάνογλου, Δ. και Παύλου, Μ. (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς», Ελληνικά Γράμματα.

Βεντούρα, Λ. (2004), «Εθνικισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα», στο: Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα: ΚΕΜΟ, Κριτική.

Διαμαντούρος, Ν. (2001) *Πολιτισμικός Δυϊσμός και πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Διαμαντούρος, Ν. (2004) «Πρόλογος», στο Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ.(επιμ.) *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα: ΚΕΜΟ, Κριτική.

Κυριακίδου-Νέστορος, Α. (1986) *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας-κριτική ανάλυση*, Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

Κωνσταντινίδου, Χρ. (1999) «Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος. Η εγκληματικότητα των αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό Τύπο», στο Κουκουτσάκη, Α. (επιμ.) *Εικόνες Εγκλήματος*, Αθήνα: Πλέθρον.

Λαμπριανίδης, Λ. και Λυμπεράκη, Α. (2001) *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη, Διαδρομές ενημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Μαρβάκης, Α. (2004), «Κοινωνική ένταξη ή κοινωνικό απαρχαίνι;», στο Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ.(επιμ.) *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα: ΚΕΜΟ, Κριτική.

Μοσχοπούλου, Α.Γ. (2005) *Η εγκληματικότητα των μεταναστών*, Κομοτηνή: Σάκκουλα.

Παύλου, Μ. (2001) «Οι λαθρέμποροι του φόβου: ρατσιστικός λόγος και τύπος μιας υποψήφιας μητρόπολης», στο Μαρβάκης, Α., Παρσάνογλου, Δ. και Παύλου, Μ. (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού «Νίκος Πουλαντζάς», Ελληνικά Γράμματα.

Παύλου, Μ. και Χριστόπουλος, Δ. (επιμ.) (2004), *Η Ελλάδα της Μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα: ΚΕΜΟ, Κριτική.